

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА РЕСУРСЛАРНИ ОҚИЛОНА ЖОЙЛАШТИРИШДА ФОИЗ СТАВКАЛАРИ ЎСИШ СУРЪАТЛАРИНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ

Саримов Шахбозали Соатали ўғли

Paradise Business Union МЧЖ ижрочи директори, и.ф.ф.д., PhD

Тижорат банки ресурс базаси барқарорлигининг муҳим шarti – жалб қилинган маблағлар қиймати ва уларни жойлаштиришдан олинадиган даромадлилик ўртасидаги мутаносибликни сақлашдир. Ресурс базаси ҳажм жиҳатидан ўсиб борса-да, жалб қилиш қиймати жойлаштириш даромадлигидан тезроқ ошса, банкнинг соф фоизли маржаси қисқаради, ички капитал ҳосил қилиш имконияти пасаяди ва пировардида ресурс базасининг ўзини мустаҳкамлаш манбаи заифлашади. Айниқса, Марказий банк асосий ставкаси ўзгарган ва депозитлар учун рақобат кучайган даврларда банклар кўпинча фоиз ставкаларини депозитлар бўйича тезкор, кредитлар бўйича эса кечикиш билан ўзгартиради.

П.Роуз ва С.Хадженс соф фоизли маржани банк ресурсларини бошқариш самарадорлигининг асосий ўлчови сифатида кўриб, фоиз спредини бошқаришни активлар ва пассивларни мувофиқлаштириш тизимининг марказий вазифаси деб ҳисоблайди [3]. Бироқ амалиётда спред кўпинча мутлақ кўрсаткич сифатида (фоиз пунктларда) назорат қилинади, ставкаларнинг ўсиш динамикаси ўртасидаги нисбат эса эътибордан четда қолади. Ваҳоланки, спреднинг ҳозирги ҳажми эмас, балки унинг ўзгариш йўналиши ресурс базаси барқарорлиги учун олдиндан огоҳлантирувчи сигнал вазифасини бажаради.

Таҳлил учун дастлаб жалб қилинган ва жойлаштирилган маблағлар бўйича ўртача ўлчанган фоиз ставкалари аниқланади:

$$\bar{r} = \sum (V_i \times r_i) / \sum V_i,$$

бу ерда V_i – i -турдаги ресурс (ёки актив) ҳажми, r_i – унга мос фоиз ставкаси. Кейин ҳар иккала ставканинг ўсиш суръати ҳисобланади: $T = (\bar{r}_t - \bar{r}_{t-1}) / \bar{r}_{t-1} \times 100$. Таклиф этилаётган ёндашувнинг моҳияти шундаки, банкларда ресурсларни оқилона жойлаштиришда жалб этилган маблағлар бўйича ўртача ўлчанган фоиз ставкасининг ўсиш суръатига нисбатан жойлаштирилган маблағлар бўйича ўртача ўлчанган фоиз ставкасининг ўсиш суръати камида 20 фоиз юқори бўлиши таъминланиши лозим:

$$K = T_{ж} / T_{р} \geq 1,2,$$

бу ерда $T_{ж}$ – жойлаштирилган маблағлар бўйича ўртача ўлчанган ставканинг ўсиш суръати, $T_{р}$ – жалб қилинган маблағлар бўйича ўртача ўлчанган ставканинг ўсиш суръати. Ставкалар пасаядиган даврда шарт тескари мантиқда қўлланилади: жойлаштириш ставкасининг пасайиш суръати жалб қилиш ставкасининг пасайиш суръатидан ошмаслиги керак. Шарт бажарилишининг таъсирини шартли мисолда кўриб чиқамиз (жадвал).

Жадвал. Ставкалар ўсиш суръатлари нисбатининг фоиз спредида таъсири (шартли мисол)

Кўрсаткич	Базавий давр	А вариант ($K < 1,2$)	Б вариант ($K = 1,2$)
Жалб қилинган маблағлар ставкаси, %	16,00	17,60	17,60
Ўсиш суръати ($T_{р}$), %	–	10,0	10,0
Жойлаштирилган маблағлар ставкаси, %	22,00	23,50	24,64
Ўсиш суръати ($T_{ж}$), %	–	6,8	12,0

$K = T_{ж} / T_p$	—	0,68	1,20
Фоиз спреди, ф.п.	6,00	5,90	7,04

Манба: муаллиф ҳисоб-китоблари.

Жадвалдан кўринадики, А вариантда жойлаштириш ставкаси мутлақ миқдорда 1,5 фоиз пунктга ошган бўлса-да, К коэффиценти 0,68 ни ташкил этиб, спред 6,00 дан 5,90 фоиз пунктгача қисқаради. Б вариантда эса $K = 1,2$ шarti бажарилиб, спред 7,04 фоиз пунктгача кенгаяди. 20 фоизлик устунлик чегараси муддатли ресурслар қийматининг кечикиш билан ўзгариши, муаммоли активлар бўйича захиралар ва операцион харажатлар ўсишини қоплаш учун зарур бўлган минимал захирани акс эттиради.

Мезонни банк бўйича умумий ҳолда эмас, балки ресурслар ва активларнинг асосий сегментлари кесимида қўллаш унинг аналитик қийматини оширади. Хусусан, К коэффиценти миллий ва хорижий валюталар бўйича алоҳида ҳисобланиши лозим, чунки хорижий валютадаги ресурслар қиймати халқаро фоиз ставкалари динамикасига, миллий валютадаги ресурслар қиймати эса Марказий банк асосий ставкаси ва инфляция кутилмаларига боғлиқ. Шунингдек, коэффицентни муддатлар кесимида (бир йилгача ва бир йилдан ортиқ) ҳисоблаш қисқа муддатли қимматлашган ресурсларнинг узоқ муддатли, белгиланган ставкали кредитларга жойлаштирилиши натижасида юзага келадиган фоиз рискинни эрта аниқлаш имконини беради. Мижозлар сегментлари бўйича (корпоратив, кичик бизнес, жисмоний шахслар) таҳлил эса фоиз сиёсатидаги номувофиқлик айнан қайси бизнес йўналишида юзага келаётганини кўрсатади.

Мазкур мезоннинг амалий афзаллиги шундаки, у оддий ҳисобланади, банкнинг активлар ва пассивларни бошқариш қўмитаси (ALCO) томонидан ойлик ёки чораклик асосда мониторинг қилиниши

мумкин ҳамда фоиз сиёсатидаги номувофиқликни соф фоизли маржа пасайишидан олдинроқ аниқлаш имконини беради. Шу билан бирга, мезонни қўллашда кредит олувчиларнинг тўлов қобилияти ва бозордаги рақобат даражаси ҳисобга олиниши лозим, акс ҳолда ставкаларни сунъий ошириш кредит rischi ва мижозларни йўқотиш хавфини кучайтириши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, жалб қилинган ва жойлаштирилган маблағлар бўйича ўртача ўлчанган фоиз ставкалари ўсиш суръатлари нисбатини ($K \geq 1,2$) тижорат банкларининг фоиз сиёсатига оид ички ҳужжатларига мажбурий мониторинг кўрсаткичи сифатида киритиш, K коэффиценти кетма-кет икки чорак давомида 1,0 дан паст бўлганда эса ALCO томонидан фоиз ставкалари ва ресурслар таркибини қайта кўриб чиқиш тартибини белгилаш тавсия этилади. Бу ресурс базасини ички манбалар ҳисобига мустаҳкамлаш ва банк рентабеллигини барқарор сақлашга хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сон «2020–2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикаси банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида»ги Фармони // www.lex.uz.
2. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – 12th ed. – Pearson, 2019. – 696 p.
3. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management & Financial Services. – 9th ed. – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2013. – 720 p.
4. Банковское дело: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2016. – 800 с.